

mittaista karkotusta Rooman kauptungista. Karkotusmääräykset olivat pikemminkin hallinnon tapaa korostaa omaa roomalaisuuttaan ja uskollisuuttaan perinteille.

Martin Meiserin (Saarland) artikkeli Markuksen evankeliumin imperiumikritiikistä edustaa mielenkiintoista näkökulmaa. Meiser tarkastelee, näkivätkö evankeliumin varhaiset tulkit siinä imperiumikritiikkiä. Hän päätyy siihen, että varhaiset kristityt sellittäjät eivät sinänsä kyseenalaistaneet imperiumia, mutta halusivat nähdä sen kristillisten tunnusten alla. Paul Middleton (Chester) puolestaan katsoo kristittyjä roomalaisin silmin. Hänen mukaansa pakanat eivät hyväksyneet kristillistä marttyyriutta jaloksi kuolemaksi, koska heidän mielestään kristityt esivätkä kuolemaa liian innokkaasti.

Nähdäkseni Middleton ylitulkitsi joidenkin lähteiden kielteisyyttä. Artikkelissani "In the Category of Philosophy: Christians in Early Pagan Accounts" (Raimo Hakolan, Nina Nikin ja Ulla Tervahaudan toimittamassa kirjassa *Others Others and the Construction of Early Christian Identities*, 2013) olen nähnyt esimerkiksi Epiktetoksen ja Marcus Aureliuksen kannanotot positiivisemmin.

Kokonaisuutena arvioiden *People under Power* edustaa nousevaa linjaa, jossa yliviirretty imperiumikritiikki torjutaan. Klostergaard-Petersenin kanta Paavalista on yleistettävissä: kritiikki imperiumia kohtaan oli sisäänkirjoitettu varhaiseen juutalaisuuteen ja kristinuskoon, mutta sitä ei erityisesti kehitetty eikä se aina konkretisoitunut todelliseksi ristiriidaksi.

NIKO HUTTUNEN, DOS.

ISTVÁN CZACHESZ & RISTO URO (ED.)

Mind, Morality and Magic: Cognitive Science Approaches in Biblical Studies. Durham: Acumen 2013. 316 s.

Helsingin yliopistossa on tehty työtä sosiaalitieteellisen raamatuntutkimuksen parissa jo pitkään. Suomalaiset raamatuntutkijat ovat olleet pionierien joukossa kehittämässä teoreettisia työkaluja muista ihmistieteistä. Viimeisin esimerkki on aktiivinen vuoropuhelu kognitiotieteiden ja erityisesti kognitiivisen uskontotieteen kanssa. Sen läheläukauksena voidaan pitää Risto Uron ja István Czacheszin 2000-luvun alussa käynnistämää yhteistyötä ja sen myötä syntyneitä verkostoja ja seminaareja. Tämä tieteenrajan ylittävä vuoropuhelu on tuottanut jo useita merkittäviä julkaisuja, kuten Petri Luomasen, Ilkka Pyysiäisen ja Risto Uron toimittama *Explaining Christian Origins and Early Judaism: Contributions from Cognitive and Social Science* (Brill 2007) sekä István Czacheszin ja Tamás Biron toimittama *Changing Minds: Religion and Cognition through Ages* (Peeters 2011). Tuoreimpia esimerkkejä on Risto Uron *Ritual and Christian Beginnings: A Socio-Cognitive Analysis* (Oxford University Press 2016). Myös aikakauskirjoissa on julkaistu erikoisnumeroita kognitiivisista lähestymistavoista raamatuntutkimukseen.

Czacheszin ja Uron toimittama *Mind, Morality and Magic* on yksi monipuolisimmin kognitiivisia näkökulmia hyödyntäviä teos. Se sai alkunsa Society for Biblical Literature -järjestön kokousten yhteydessä toimineesta Mind, Society and Tradition -ohjelmassa 2007–2012. Ryhmä kokosi yhteen tutkijoita, jotka ovat kiinnostuneita kognitiivisten näkökulmien soveltamisesta raamatuntutkimukseen. Teoksen tarkoituksena on osoittaa, että kognitiivinen uskontotiede tarjoaa hedelmällisen

tavan lähestyä Raamatun ajan tekstejä sekä niiden taustalla vaikuttaneita muinaisen Lähi-idän uskonnollisia uskomuksia ja tapoja. Kognitiivinen uskontotiede on 1990-luvulta alkaen kehittynyt monitieteinen tutkimusohjelma, jossa pyritään selittämään eri uskontoperinteissä toistuvia ilmiöitä ja rakenteita hyödyntämällä eri tieteenalojen tuottamaa tietoa ihmismielen toiminnasta. Sen mukaan inhimillisessä tiedonkäsittelyssä on rakenteita, jotka muovaavat uskonnollisia perinteitä tiettyihin luonteenomaisiin uomiinsa ajasta ja paikasta riippumatta. Näin syntyy kulttuurisesti toistuvia uskomuksia ja käyttäytymismuotoja, joita ei voi selittää yksin paikallisilla opillisilla, kulttuurisilla tai sosiaalisilla tekijöillä.

Tämä ei tarkoita, että aikaan ja paikkaan sidoksissa olevat erityispiirteet voisi kokonaan sivuuttaa. Vaikka kognitiivisessa uskontotieteessä voi tuki keskittyä etsimään yleispätevää selitystä esimerkiksi rituaaliselle käyttäytymiselle tai maagisille uskomuksille puhtaasti kognitiivisia mekanismeja tarkastelemalla, historiallisten aineistojen huolellinen analyysi edellyttää muiden kuin kognitiivisten tekijöiden huomioon ottamista. Siksi kognitiotieteitä hyödyntäneet kulttuurintutkijat ovat kehittäneet "pluralistisen selittämisen" malleja, joissa hyödynnetään useiden tieteenalojen menetelmiä.

Nyt käsillä oleva Czacheszin ja Uron toimittama teos avaa ikkunan siihen, minkälaista lisävalaistusta Raamatun teksteihin sekä sen syntyaikojen uskonnollisuuteen voidaan saada kognitiivisen uskontotieteen teorioiden avulla. Teoksen aloittaa kaksi raamatuntutkimuksen ja historian tutkimuksen näkökulmista kognitiivista uskontotiedettä esittelevää artikkelia. Ne toimivat hyvänä johdatuksena kirjan aihepiiriin. Kognitiivinen uskontotiede on erityisen käyttökelpoinen sellaisten toistuvien uskonnollisten ilmiöiden selittämisessä kuin rituaalinen käyttäytyminen, maagiset uskomukset

tai yhteisöllisyyden taustalla olevat moraaliset intuitiot. Niinpä on luontevaa, että teos jakaantuu juuri näitä ilmiöitä käsitteleviin kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa tarkastellaan muistia ja uskonnollisten perinteiden välittymistä raamatullisissa perinteissä, toinen osa käsittelee rituaaleja ja maagisia uskomuksia ja kolmas moraalisia intuitioita ja yhteisöllisyyttä näkökulmana Raamatun teksteihin.

Jotkut artikkeleista suhteuttavat kognitiivista lähestymistapaa laajasti ja seikkaperäisesti aikaisempaan raamatuntutkimukseen. Esimerkiksi Petri Luomanen tarkastelee, kuinka muistitutkimusta on hyödynnetty raamatuntutkimuksessa ja mitä uutta kognitiivinen uskontotiede voi siihen tuoda. Czachesz puolestaan kysyy, kuinka skeemateoria voisi auttaa selittämään Raamatun kertomusten muistamiseen ja tallentamiseen liittyviä ilmiöitä. Uro käsittelee sitä kuinka tekstien käyttö yhdessä rituaalien kanssa muovasi kristinuskon varhaisvaiheita. Hän muistuttaa, että kristinuskon varhaiset kirjoitukset olivat itsessään osa yhteisöllistä rituaalista elämää alkukirkossa.

Artikkeleissa on huomattavaa vaihtelua sen suhteen, lähdetäänkö liikkeelle teoriasta vai aineistosta nousevista kysymyksistä. Jotkut kirjoittajista kehittävät kokonaan uudenlaista teoriavälineistöä. Esimerkiksi Czachesz ja Anders Lisdorf tutkivat artikkelissaan tietokonemallinnukseen perustuvia menetelmiä kristinuskon ja mithralaisuuden leviämistapojen selittämiseen. Sen sijaan Gabriel Levy tukeutuu vahvemmin perinteisiin tekstitutkimuksen menetelmiin tutkiessaan Jumalan nimen kirjoittamiseen liittyviä tapoja ja perinteitä juutalaisuudessa. Varhaisista teksteistä nimittäin näkyy, että Jumalan pyhyiden uskottiin siirtyvän kirjoittamisen vaikutuksesta aineeseen, johon nimi oli kirjoitettu. Näin kirjoituksista itsestään tuli rituaalisesti erityisiä. Kognitiivisen kielitiede on tässä kysymyksenasettelussa työkalun asemassa.

Teoksen toinen, rituaaleja ja maagiaa käsittelevä osa sisältää ehkä kaikkein vahvimmin kognitiivisen uskontotieteen piirissä kehitettyihin teorioihin ankkuroituvia artikkeleita. Sekä Tamás Biró että Jutta Jokiranta hyödyntävät kognitiivisia rituaaliteorioita juutalaisen rituaalielämän analysoimiseen. Kumpikin nostaa esiin myös teorioita haastavia havaintoja: juutalaisuudessa on piirteitä, jotka eivät ongelmattomasti istu kognitiivisten rituaaliteorioiden ennusteisiin. Czachesz ja Uro tarkastelevat artikkeleissaan juutalaisuuden ja varhaisen kristinuskon piirissä esiintyneitä maagisia uskomuksia ja tapoja. Molemmat argumentoivat, että psykologiset kokeet ja evoluutiopsykologiset teoriat tarjoavat näkökulmia, joista käsin esimerkiksi kuolleiden ruumiita koskevia uskomuksia ja tapoja voidaan selittää.

Kognitiivisessa ja evolutiivisessa uskonnontutkimuksessa on viime aikoina kiinnitetty lisääntyvässä määrin huomiota siihen, millä tavoin moraaliset intuitiot, tunteet ja järkeily ovat yhteydessä uskontoon ja uskonnollisten yhteisöjen säilymiseen ja elinkelpoisuuteen. Teoksen viimeinen osa on omistettu altruismin, moraalin ja yhteistyön teemoille. Joseph Bulbulian ja työtovereiden artikkeli on kirjan teoreettisesti kunnianhimoisin. Se pyrkii selittämään uskonnollisten kulttuurien hidasta muutosta tekijöillä, jotka edesauttavat yhteistyön syntymistä laajan mittakaavan sosiaalisissa yhteisöissä. Muissa artikkeleissa fokus on selkeämmin Raamatun teksteissä ja niiden tulkinnassa. Thomas Kazen tutkii raamatullisia kehoituksia suojella heikkoja, kuten leskiä, orpoja ja maahanmuuttajia, ja soveltaa näihin kysymyksiin uutta tietämystä empatian evolutiivisista juurista. Rikard Roitto tutkii Efesolaiskirjettä siitä näkökulmasta, mistä kirjoituksen normatiivinen teho ja identiteettiä luova voima syntyy. Colleen Shantz puolestaan keskittyy Galatalaiskirjeen jakeisiin 3:27–28: ”Kaikki te, jotka olette Kristukseen kastet-

tuja, olette pukeneet Kristuksen yllenne. Yhdentekevää, oletko juutalainen vai kreikkalainen, orja vai vapaa, mies vai nainen, sillä Kristuksessa Jeesuksessa te kaikki olette yksi.”

Jos kirjasta pitäisi poimia yksi artikkeli, jonka perusteella aiheeseen perehtymättömän olisi suositeltavaa lähestyä aihetta, suosittelisin juuri Shantzin artikkelia. Siinä analysoidaan emootioiden merkitystä sosiaalisessa vaikuttamisessa Galatalaiskirjeen taustalla. Juuri emootioiden tutkimuksessa on viime vuosikymmeninä tehty valtavia edistysaskelia. Perusajatuksena on, että määrätyt emootiot ovat evoluutiossa kehittyneet säätelemään käyttäytymistä tavoilla, jotka edistävät selviytymistä. Samalla on havaittu, että alun perin muuhun tehtävään kehittyneet emootiot ovat saaneet kulttuurisesti määrättyneitä käyttötappoja, jotka säätelevät voimakkaasti sosiaalista kanssakäymistä.

Hyvä esimerkki perusemootiota on inho, jonka alkuperäinen tarkoitus on edesauttaa taudinaiheuttajien välttämistä. Ihmisillä on biologinen valmius kokea inhoa, mutta samalla sosiaalinen ja kulttuurinen konteksti vaikuttavat merkittävästi siihen, millaisiin asioihin inhon tunteita liitetään. Varsinkin outoihin ruokiin ja sukupuolielämän tapoihin liittyy helposti fysiologisesti koettuja inhoreaktioita. Se, mitkä erityiset asiat herättävät reaktion, vaihtelee kulttuurista toiseen. Galatalaiskirjeessä mainituista sosiaalisista erotteluista ainakin osa perustui siihen, että näihin ryhmiin liitettiin antiikin maailmassa erilaisia käsitteitä sopivasta käyttäytymisestä. Juutalaiset erottautuivat omaksi ryhmäkseen osin juuri ruokavalioon ja sukupuolisuuteen (ympärileikkaus) liittyvien tapojensa ansiosta. Näiden ja muiden tapojen kautta juutalaiset ja kreikkalaiset loivat toisistaan mielikuvia, joiden tarkoitus oli herättää inhoa ja jotka rajoittivat ryhmien kanssakäymistä. Ruokailutottumusten ja sukupuolielämän tapojen kuvaileminen silloin kun mustamaa-

lataan toista sosiaalista ryhmää, on yleismaailmallinen ilmiö, joka näkyy vihapuheessa edelleen.

Paavali tarjosi tilalle identiteettiä, joka kumoaisi ethnisyteen, sukupuoleen tai sosiaaliseen asemaan perustuvat erottelut. Haaste oli varmasti tuolloin yhtä mahtava kuin rasmin vastainen kamppailu nykyään. Ratkaisuna oli valjastaa tilalle toisenlainen emootio, ja Paavali viittaa kastettuihin, jotka ovat "pukeutuneet Kristuksen" ylleen. Ajatus Kristukseen pukeutuneista kanssaihmisistä herättää hartaan kunnioituksen tunteen, joka viittaa alistumiseen itseä korkeammalle olennolle tai periaatteelle. Kokeelliset tutkimukset ovat osoittaneet, että tunne liittyy kokemukseen itsen rajojen ylittämisestä (self-transcendence) ja sulautumisesta suurempaan kokonaisuuteen. Toisin kuin inho, se avaa ihmisen vastaanottavaiseksi toiseudelle ja herättää positiivisia tunteita, kuten onnellisuutta ja rauhaa. Näin se on monin tavoin vastakkainen inhon tunteille, jotka herättävät tarpeen erottautumiseen ja karttamiseen. Artikkelivalaisee siten hyvin sitä "tunteiden teknologiaa", jota uuden identiteetin ja sosiokulttuurisen muutoksen aikaansaaminen edellyttää. Artikkelin antaa viitteitä siitä, miten uskonnot voivat toimia sosiaalisen vihanpidon voittamiseksi tänäkin päivänä.

Teoksen pääasiallinen kohde-ryhmä on varmasti kansainvälinen joukko sosiaalitieteellisen raamatuntutkimuksen asiantuntijoita. Kokonaisuudessaan *Mind, Morality and Magic* antaa hyvän kuvan siitä, kuinka monipuolisia mahdollisuuksia kognitiivinen lähestymistapa tarjoaa. Siksi se toimii hyvänä johdatuksena historiallisten aineistojen kognitiiviseen analyysiin laajemmin ihmistieteiden piirissä. Monet artikkelista ovat laadukkaita itsenäisiä tutkimuksia, joiden johtopäätöksistä tullaan epäilemättä keskustelemaan. Parhaimmillaan teoksesta saa eväitä myös nykyajan ymmärtämiseen ja Raamatun käyttöön aikam-

me haasteissa. Jotkut artikkeleista ovat suorastaan argumentatiivisia helmiä, joita voi pitää tutustumisen arvoisina kenelle tahansa Raamatus- ta ja sen sosiaalisesta vaikutushistoriasta kiinnostuneille.

KIMMO KETOLA, FIL. TRI

ISTVÁN CZACHESZ
Cognitive Science &
The New Testament:
A New Approach to Early
Christian Research. Oxford:
Oxford University Press
2017. 271 s.

Vielä viime vuosisadan alussa psykologit näkivät ihmismielen mustana laatikkona, jonka sisällöllä spekulointi ei auttanut selittämään ihmisen käyttäytymistä. Tämä behavioristinen tutkimussuunta väistyi 1950-luvun "kognitiivisen käänteen" myötä. Tutkijat alkoivat ajatella ihmismieltä tietokonemaisena informaation prosessoijana. Aivokuvantaminen on entisestään osoittanut, kuinka monimutkaisia asioita ihmismielessä tapahtuu ympäristöstä tulevien ärsykkeiden ja niitä seuraavan käytöksen välissä. Nykyään kognitiotiede on monitieteinen ala, joka tutkii esimerkiksi havaitsemisen, oppimisen ja muistamisen taustalla olevia mielen mekanismeja. Sen soveltaminen uskonnon tutkimukseen yleistyi 1990-luvulla.

Tromssan yliopiston raamatuntutkimuksen professori István Czachesz on vuosien ajan soveltanut kognitiotieteellisiä näkökulmia varhaiskristillisyyden tutkimukseen. Hän on toiminut vierailijana tutkijana ja luennoitsijana myös Helsingin yliopistossa, jossa samantyyppistä tutkimusta ovat tehneet muun muassa Risto Uro ja Petri Luomanen. Czacheszin uusi kirja summaa paljon kognitio-, sosiaali- ja neurotie-

teellistä tutkimusta ja pyrkii tarjoamaan tuoreen ja tärkeän välineen eksegeettien työkalupakkiin. Kyseessä ei ole uusi metodi, joka toimii kuten perinteiset työkalut, esimerkiksi redaktio- tai kirjallisuuskritiikki. Sen sijaan kognitiotieteet tarjoavat lisänäkökulman, joka omalta osaltaan lisää ymmärrystä varhaiskristillisyyden ilmiöistä Korintin kirismaattisuudesta seurakuntien kasvuun. Keskeisenä lähtökohtana on oletus, että ihmisen mieli ja aivot toimivat samalla tavalla ennen ja nykyään. Mielen ja aivojen toimintaperiaatteet kanavoivat uskonnollisten uskomusten ja rituaalien muotoutumista.

Czachesz tarjoaa ensimmäisissä luvuissa johdannot kognitiotieteiden historiaan, evoluutiobiologiaan sekä aivojen toimintaan. Esimerkit tutkimuksen soveltamisesta Raamatun maailmaan alkavat neljännessä luvusta, joka käsittelee muistia. Eksegeetit ovat hyödyntäneet muistitutkimusta aktiivisesti jo jonkin aikaa. Tiedetään, että muiden aikalaisensa tavoin esimerkiksi Paavali ja evankelistat luottivat paljon omaan muistiinsa kirjoittaessaan, mikä näkyy esimerkiksi Heprealaisen Raamatun ja Septuagintan tekstien lainauksissa.

Czachesz tuo esiin useita muistitutkimuksen teorioita, jotka auttavat ymmärtämään Uuden testamentin muotoutumista. Esimerkiksi evankeliumeissa kerrottujen Jeesus-traditioiden muistamista ja välittämistä on voinut edesauttaa minimaalisesti intuitionvastaisten elementtien (kuten ihmeiden) optimaalinen määrä sekä Jeesuksen seuraajien kokemat voimakkaat tunteet eri tilanteissa. Aivan kuten useimmat muistavat, missä olivat ja mitä tekivät 9/11-terrori-iskujen päivänä, on oletettavaa, että Jeesuksen sanat ja teot kävivät tunteisiin niin, että ne jäivät hyvin mieleen. Toisaalta muistitutkimus myös haastaa Jeesus-traditioiden luotettavuutta. Ihmismieli esimerkiksi järjestelee monet muistot tietyn kulttuurisen skeeman mu-